

Taşova, Y.- Cevger, G. (2024). Amasya kazâsı'nda vergilere dair şikâyetler (1742-1908). *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. 9 (15), s. 92-119.

AMASYA KAZÂSı'NDA VERGİLERE DAİR ŞİKÂYETLER (1742-1908)*

COMPLAINTS ABOUT TAXES IN AMASYA DISTRICT (1742-1908)

Yüksek Lisans Öğrencisi Yasemin TAŞOVA¹

Amasya Üniversitesi
yasemintasovaa@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan CEVGER²

Amasya Üniversitesi
grkancevger@gmail.com

Öz

Osmanlı İmparatorluğu kuruluşundan itibaren adalete büyük önem vermiş ve her türlü hukuksuz durum karşısında haklı olanın yanında yer almayı kendisine düstur edinmiş bir yapıya sahiptir. İmparatorluk içinde yaşayan tüm insanlar; erkek, kadın, Müslim veya gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın özgürce şikâyetini dile getirme ve sorununa çözüm bekleme hakkına sahiptirler. Halkın ve yöneticilerin şikâyetlerini ihtiva eden ahkâm defterleri kullanılarak hazırlanan bu çalışmada; 1742-1908 yılları arasında ihtiva eden 36 adet Sivas Eyaleti Ahkâm Defterleri incelenmiştir. 1742-1908 yılları arasında Amasya kazâ merkezi ve kazâyâ bağlı nahiyeler dâhilinde vergiler hususunda meydana gelen şikâyetler ve bu şikâyetlere devletin getirdiği çözümler üzerinde durulmuştur. Amasya Kazâsı'na dair şikâyetler incelenirken yalnızca halkın şikâyetleri değil, aynı zamanda yönetici sınıfın

*Bu çalışma; Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Cevger'in danışmanlığında, Yasemin Taşova tarafından hazırlanan "Sivas Ahkâm Defterlerine Göre Amasya Kazâsı'nda İktisadi Konulara İlişkin Şikâyetler (1742-1908) isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ ORCID: orcid.org/0000-0002-5839-9208.

² ORCID: orcid.org/0000-0003-1029-8616.

vergiler hususunda yaşadıkları meseleler ve bu sebeple yapmış oldukları şikâyetler de incelenmiş ve çalışma içinde ayrı bir başlık altında açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca vergilere dair şikâyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla şikâyetlerin konu, yer, din ve cinsiyet dağılımları ile ilgili çeşitli tablo ve grafikler oluşturularak çalışmanın istatistikî olarak desteklenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında 1742-1908 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu siyasi ve sosyo-ekonomik durumun Amasya Kazâsı'na vergiler konusunda nasıl yansıdığına dair bazı değerlendirmeler de yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Şikâyet, Amasya Kazâsı, Vergi.

Abstract

The Ottoman Empire has placed great importance on justice since its establishment and has embraced the principle of supporting individuals who are righteous in the midst of all kinds of illegal circumstances. All people living within the empire have the right to freely Express their complaints and seek a solution to their problems, regardless of whether they are men, women, Muslims or non-Muslims. In this study using the judgment records containing the complaints of the people and the administrators; 36 Sivas Province AhkâmBooks (Judgement records) covering the years 1742-1908 were examined. The focus was on the complaints about charged taxes within the Amasya District center and the sub-districts of the district between 1742 and 1908, and the solutions brought by the state to these complaints. While examining the complaints about Amasya District, not only the complaints of the people regarding taxes and the complaints, but also the problems experienced by the ruling class were examined and tried to be explained under a separate heading in the study. In addition, to understand the complaints about taxes better, it was aimed to support the study statistically by creating various tables and graphs regarding the subject, location, and religion and gender distribution of the complaints. In the light of the data obtained, some evaluations were made on how the political and socio-economic situation of the Ottoman Empire between 1742 and 1908 was reflected in the Amasya District regarding taxes.

Keywords: Ottoman Empire, Complaint, Amasya District, Tax.

Giriş

Amasya, coğrafi özellikleri, iklim yapısı ve stratejik konumu nedeniyle zaman içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapan

önemli bir yerleşim yeridir. Şehrin, Türkler tarafından ne zaman fethedildiği kesin olarak bilinmemesine rağmen, Amasya şehrinin 11. yüzyıl başlarında Danişmentli hâkimiyeti altında olduğu kesindir. Daha sonraları Amasya şehri; Selçuklular, Eratnalılar ve Kadı Burhaneddin Devleti gibi birçok Türk-İslâm devletinin hâkimiyeti altında kalmıştır. 1398 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından şehrin fethedilmesi ile birlikte Amasya'da Osmanlı hâkimiyeti başlamış ve şehir özellikle şehzadelerin idari tecrübe kazanmaları için gönderildikleri önemli bir şehzade sancağı haline gelmiştir (Şahin-Emecen, 199, s.1-3). Şehir, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra idari olarak yeni bir yapılanma içerisine alınmıştır. 1413 yılında Amasya, Tokat ve Sivas şehirlerinin içinde bulunduğu ve "Rumiyye-i Suğra" denilen coğrafi bölge, idari olarak teşkilatlandırılarak Vilayet-i Rumiyye-i Suğra adı ile eyâlet haline getirilmiştir (Gökbilgin, 1965, s.51).

Amasya şehri, şehzâde sancağı olma özelliğini ve önemini korurken eyâletin idari merkezi Tokat şehridir. 1520 yılından sonra beylerbeylik merkezinin Sivas'a taşınmasıyla Rum Eyaleti'nin idari merkezi Sivas şehri olmuştur. Sivas Eyâleti, 15. yüzyılda; Sivas, Tokat, Amasya, Canik, Çorum ve Karahisar-ı Şarki sancaklarından oluşurken, 16. yüzyılda Malatya, Kemah, Bayburt, Trabzon, Divriği ve Gerger sancakları da eyâlete katılmıştır (Açıkel, 2008, s.225-226). Sivas Eyâleti, 17 ve 18.yüzyıllarda Sivas, Amasya, Çorum, Bozok, Arapgir, Divriği ve Canik olmak üzere 7 sancaktan oluşmaktaydı. (Başar,1997, s.85-87). Tanzimat dönemine gelindiğinde Sivas Vilâyeti adı verilen eyâletin; Sivas, Amasya ve Karahisar-ı Şarki adında üç sancağı bulunmaktaydı (Açıkel, 2008 s.225-226)

İncelenen dönem içerisinde Amasya Sancağı; Amasya merkez kazâ olmak üzere; Zeytun, Havza, Zünnûnabad, Gedegera, Gelgiras, Geldigelen, Merzifon, Merzifon-ı Abad, Gümüş ve Lâdik kazâlarından oluşmaktaydı (Cevger, 2021, s.219). Amasya kazâsı idari taksimatta Argoma, Bergoma (Ezinepazarı), Akdağ ve Geldigelen nahiyelerinden müteşekkildi (Cevger-Kurt, 2019, s.149-159). İncelenen süreçte Amasya kazâ merkezi ve kazâya bağlı nahiyelerde yaşayan insanların Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mevcut sosyal, ekonomik ve siyasi durum sebebiyle

vergiler hususunda yaşadıkları sorunları şikâyet haklarını kullanarak çözmeye çalışmaları zaman içerisinde birçok arşiv vesikasının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1. Osmanlı Devleti'nde Şikâyet Etme Hakkının Kullanılması ve Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri

Osmanlı Devleti'nde Müslüman, gayrimüslim, kadın veya erkek ayrımı gözetilmeksizin herkesin şikâyet etme ve arzihal sunma hakkı bulunmaktadır (İnalçık,2010,s.125). Herhangi bir durumda adaletsizliğe uğrayan kimseler taşradaki en küçük idari birimden, padişaha kadar birçok kurum ve mevkiye şikâyetlerini sunabilirlerdi (İpşirli,1991,s.447-448). Adaletsizliğe uğrayan kimselerin devletin en yetkili kişi ve kurumlarına müracaat edebilmeleri, Osmanlı Devleti'nin adalete ne kadar önem verdiğinin bir göstergesidir (Tuğluca,2016, s.39).

1649 yılına kadar halkın veya idarecilerin şikâyetleri mühimme defterlerine kaydedilirken, bu tarihten itibaren gelen şikâyetler "şikâyet defterleri" adıyla ayrı defterlere kaydedilmeye başlanmıştır. Şikâyet defterlerinde genelde idari ve askeri görevliler ile ilgili şikâyetler, borçlar ile ilgili meseleler, su ve toprak mülkiyeti ile ilgili yaşanan anlaşmazlıklar, mahkeme kararlarına yapılan itirazlar, vergiler ile ilgili meseleler, eşkıyalık olayları, alacak-verecek sorunları ve tımarlı sipahilerin halktan vergiyi toplayamaması ve benzeri konulardaki şikâyetler bulunmaktadır (Öztürk, 2001, s.613).

Zaman içerisinde şikâyetlerin sayısının hızla artması, şikâyete konu olan benzer içerikteki şikâyetlere getirilen çözümlere kolay bir şekilde ulaşılma istenmesi ahkâm defterlerinin tutulmasının gerekçelerinden birini oluşturmuştur. Bu nedenle titizlikle tutulan Ahkâm Defterleri; şayet gerekli görülürse eski kayıtların ve işlerin detaylı bir şekilde araştırılabilmesi için zaman içinde önemli bir müracaat kaynağı haline gelmiştir (Pakalın,1983, s.30).

1742 yılına gelindiğinde dönemin reisülküttabı Koca Ragıp Paşa tarafından şikâyetlerin eyâletlere göre tasnif edilerek defter tutma uygulamasının başlatılmasıyla ahkâm-ı şikâyet defterleri adıyla yeni bir defter serisi oluşmuştur. Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri; aslında şikâyet defterlerinin bir devamı niteliğinde

görünüyor olsa da, tutuldukları bölge bakımından bazı ciddi farklara haizdirler. Mesela Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri belli bir bölge adına tutulurken, şikâyet defterleri devletin her yerinden gelen şikâyetleri ihtiva etmekteydi. Kâtiplerin hataları veya çeşitli yanlışlıklar sebebiyle eyâletlere göre tasnif edilen ahkâm-ı şikâyet defterlerinde bazı sorunlar olabilmekte, başka bir eyâlete ait hükümler farklı bir eyâlete ait deftere zaman zaman kayıt edilebilmekteydi (Öztürk, 2001, s. 611-616).

Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri, tutulduğu bölgenin sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi yapısının öğrenilmesi bakımından çok önemli tarihi kaynaklardan birisidir. Bu defterlerden; bölgenin o dönemki durumu ve devletin getirdiği çözümler hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Mesela şehir ve bölge tarihi araştırmaları için önemli kaynaklardan birisi olan şerhiye sicillerinde, taşrada meydana gelen meselelere mahallinde üretilen çözümler bulunurken, ahkâm-ı şikâyet defterlerinde merkezin getirdiği çözümler diğer bir deyişle devlet merkezinin sorunlara bakış açısı da yer almaktadır (Öztürk, 2000, s.403).

96

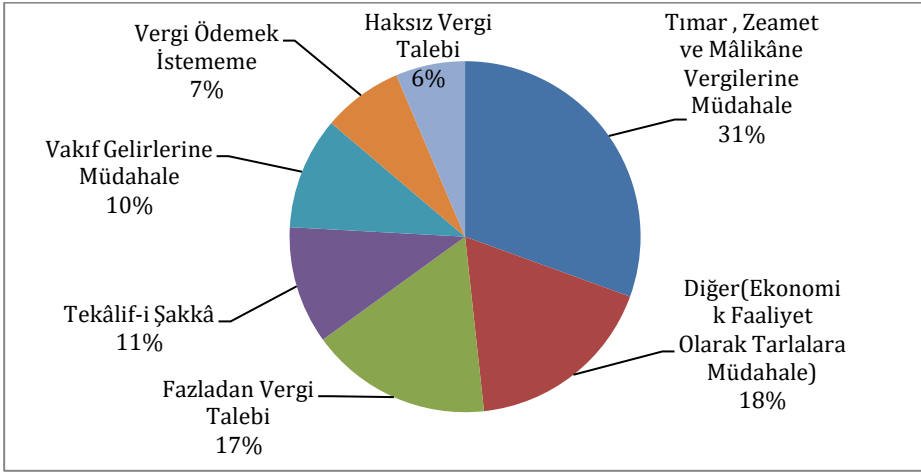
Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri; Anadolu, Erzurum, Bosna, Diyarbakır, Halep, Adana, İstanbul, Maraş, Mora, Karaman, Silistre, Rumeli, Şam, Trabzon, Rakka ve Sivas eyâletlerine göre tasnif edilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi,2010, s.22) İncelemeye tabi tutulan Sivas Eyâleti Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri, 1742-1908 yılları arasını ihtiva eden 36 defterden müteşekkildir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2010, s.39-40). Bu defterlerde halkın veya idarecilerin vergiler ile ilgili yapmış oldukları şikâyetler bu çalışmanın ana konusunu teşkil etmektedir.

2. Vergiler ile İlgili Şikâyetlere Dair Bazı Tespitler

İncelenen dönem içerisinde 36 adet Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri'nde Amasya Kazâsı ve nahiyelerinden vergi meselesi ile ilgili yapılmış şikâyetleri içeren 210 kayıt tespit edilmiştir. Vergi meselesini ihtiva eden konular içerisinde kişilerin vergilerini ödemek istememesi; haksız vergi talebinde bulunulması, tekâlif-i şakka adı altında hukuka ve teamüle aykırı vergilerin talep edilmesi; tımar ve zeamet gibi toprakların mahsullerine ve vergilerine müdahale; vakıf gelirlerine müdahale; malikâne

vergilere müdahale ve sayılanların dışında ekonomik faaliyet olarak kişilere gelir sağlayan tarlalara yapılan usulsüz müdahaleler bulunmaktadır. 1742-1908 yılları arasında vergi ile ilgili şikâyetlerin konulara göre dağılımı şu şekildedir.

Grafik 1. Vergi Meselelerinin Konulara Göre Dağılımı

Vergi bahsi içerisinde en fazla şikâyet konusunu tımar, zeamet ve malikânelerin mahsulüne ve vergi gelirine yapılan müdahaleler oluşturmaktadır. Şikâyetlerin çoğunluğunu ihtiva eden tımar, zeamet ve malikânelerin mahsulüne ve vergi gelirine yapılan müdahaleler toplam şikâyetin %31ini ihtiva etmekle birlikte 62 adettir. Hükümler içerisinde %18lik dilimle ikinci sırada olan diğer (ekonomik faaliyet olarak tarlalara müdahale) konusundan ise toplamda 36 şikâyet bulunmaktadır. Fazla vergi talebi şikâyetlerin %17sini oluşturmakta ve 34 adet olarak görülmektedir. Tekâlif-i şakkâ türü vergileri ihtiva eden şikâyetler 22 olup toplam şikâyetin %11ni oluşturmaktadır. Hükümlerde karşılaşılan vakıf gelirlerine müdahale konusu şikâyetlerin %10nu içermekte olup 21 adettir. Vergi ödemek istemeyenlerin şikâyet edildiği hükümler 15 adettir ve toplam şikâyetin %7sini ihtiva etmektedir. Haksız vergi talebi ile ilgili şikâyetler toplam 13 adet olup tüm şikâyetlerin %6sını oluşturmaktadır.

Mesela 1749 tarihli bir hükümde Amasya Kazâsı'na bağlı zeamet köyü olan Hakala, Değirmenderesi ve bağlı köylerinden

ismi belirtilmeyen bir kişinin şikâyetinde ayan¹ ve mütegalibeden² Ahmet ve () isimli kimselerin zeamet köylerinin öşür vergisine el koydukları görülmektedir. Meselenin halledilmesi için Sivas Vâlisi'ne Amasya ve () kadılarına hüküm yazılmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], Divan Sicilleri. Ahkâm. Sivas. Defter. 4, s.86/2)³. Yine 1794 tarihli başka bir hükümde Akdağ Nahiyesi sakinlerinden Ahmet sipahi adlı kimsenin tasarrufunda olan yine Akdağ Nahiyesi'ne bağlı Sofu, Abacık, Güden Alas köylerinin mahsulüne ve vergi gelirlerine Geldigelen Nahiyesi ve Argoma Nahiyesi'ne bağlı köylerde mutasarrıf olan bazı kimseler tarafından müdahale edildiği görülmektedir. Meselenin halledilmesi ve haksız müdahalenin engellenmesi için hüküm gönderilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 19, s.24/1).

Vergi konulu hükümler içerisinde fazladan vergi talebinin menedilmesiyle ilgili şikâyetle bulunduğu da görülmektedir. Bu şikâyetlerde, vergi yükümlüsü kişiler ödemeleri gereken vergileri ödedikleri halde çeşitli baskı ve zorlamayla bu kimselerden tekrar para istendiği görülmektedir. Mesela 1743 tarihli Amasya Kadısı Behramzâde Mustafa Âli Efendi'ye yazılan hükümde, Amasya Kazâsı ahalisinin ödemeleri gereken imdad-ı seferiye⁴ vergisini ödedikleri halde ayan sıfatındaki Osman Bey ve oğlu Hacı İbrahim Ağa'nın elli kese akçe istedikleri bununla da yetinmeyerek kırk gün sonra tekrar iki yüz seksen kese akçe daha talep ederek ahaliden fazladan para almaya kalktıkları görülmektedir. Hükümde Amasya Kazâsı sakinlerinin ödemeleri gereken vergiyi ödedikleri ve fazladan para istenmemesi hususunda gereğinin

¹Ayan: Bir kentin ya da bir bölgenin ileri gelenleri, etkili ve nüfuzlu kişileri (Pamuk, 2011 s. 142).

²Mütegalibe: Zorba takımı, derebeyi (Devellioğlu, 2010, s. 897).

³Bundan itibaren (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d.

⁴İmdâd-ı Seferiye Vergisi: 1699 yılı sonrasında büyük savaşların bitişiyle birlikte ortaya çıkan olağandışı vergilerdendir (Tabakoğlu, 1985, s.154). XVIII. yüzyıldan itibaren " imdâd-ı seferiye" ve "imdâd-ı hazeriye" diye ikiye ayrılarak düzenli vergiler haline dönüşmüştür. Avarız türü bu olağanüstü vergiler, daha sonra beylerbeyi ve sancakbeyi gibi yüksek dereceli taşra görevlilerinin de gelirlerini teşkil etmiştir (Tabakoğlu, 2000, s. 221-222).

yapılması istenmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA],DVNS. AHK. SS, d. 1, s.42/4).

Yine 1747 tarihli Amasya Sancağı Mutasarrıfı ve Amasya Kadısı'na yazılan başka bir hükümde Amasya'da ikamet eden gayrimüslimlerden Andon, Aleksi, Nehabet, Avakim, David, Mahâlis, Serkis ve Asvadir isimli kişiler ödemeleri gereken vergileri ödedikleri halde şehir kethüdası ile bazı kimselerin birleşerek bunlardan dellâliye masrafı adı altında para istediklerini belirtmişlerdir. Hükümde fazla vergi talebinin menedilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 3, s.12/3). Yine 1754 tarihli Sivas Vâlisi ve Amasya ve () kadılarına yazılan başka bir hükümde; Ebubekir isimli kişinin Eymi köyünden bazı kimselerden kapı harcı adıyla para istediği görülmektedir. Burada da köylüden fazla para istenmemesi hükümde belirtilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 5, s.318/1).

Vergilerle ilgili şikâyetlere dair diğer bir husus ise tekâlif-i şakkâ türü vergilerin istenmesidir. Bu tür vergiler, Osmanlı ekonomik sistemi içerisinde yerini bulmuş şer'i ve örfi hukuka uygun olmayan, kanunsuz alınan vergilerdir (İnalçık, 2022,s . 49). Şakkâ kelimesi lügatte zahmetli, eziyetli manasına gelmektedir (Devellioğlu, 2010, s.1140). Bu manadan yola çıkarak toplanan bu vergiler kişilere ağır gelmekte ve insanları ekonomik olarak zorlamaktadır. Tekâlif-i şakkâ türü vergilere ait şikâyetlere ilk olarak 2 numaralı defterde rastlanılmaktadır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 2, s.345/2). Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri'nin tamamında, 22 hükümde geçen tekâlif-i şakkâ türü vergileri içeren şikâyetler yoğun olarak 22, 24 ve 25 numaralı defterlerde görülmektedir.⁵

⁵Sivas Ahkâm Defterleri'nde 19. yüzyıla denk gelen 22, 24 ve 25 numaralı defterlerde çokça Tekâlif-i Şakkâ türü vergilere rastlanmaktadır. 18. yüzyılda yoğun ekonomik buhran yaşayan Osmanlı Devleti bir dizi iktisadi tedbire başvurduğu halde bütçe açıkları ve mali krizlerle baş edemez hale gelmişti. Bu dönemde artan fiyatların da ekonomik olarak ülkenin her kesimini zorladığı bilinmektedir. Anadolu'da ve İstanbul'da yaşanan isyanlar da siyasi istikrarsızlığı tetikleyerek merkezi otoritenin zayıflamasına neden olmuştur. Ayan denilen büyük toprak sahiplerinin baskıları, örfi idareciler ve

Mesela 1805 tarihli bir hükümde Bedros isimli gayrimüslim avarız⁶ vergisinden muaf iken, örfi idarecilerden bazı kişilerin zorlamasıyla avarız haneye dâhil edilmek istenmesi sebebiyle şikâyetle bulunmuştur. Hükümde haksız vergi talebi istenmesi “tekâlif-i şakkâ mütalebesi” ifadesiyle geçmektedir. Söz konusu şikâyetin çözülmesi için Amasya Kadısı’na hüküm gönderilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 22, s. 27/1). Yine 1805 yılına ait başka bir şikâyetle Amasya’da bulunan Sultan Bayezid Han (...) Zaviyesi’nin camii şerifinde imam olan Hafız Seyyid Mustafa, Hafız Seyyid Abdullah ve Hafız Seyyid Sadullah görevlerini eksiksiz yapmaktalar iken; örfi idareciler tarafından kendilerinden resm-i raiyyet⁷ adı altında haksız vergi talep edildiği görülmektedir. Hükümde haksız vergi talebinin menedilmesi istenmekle birlikte örfi idarecilerin baskılarının da sonlandırılması emredilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 22, s. 60/1).

Hükümlerde karşılaşılan durumlardan bir başkası da vakıflara ait gelirlere yapılan usulsüz müdahalelerdir. Mesela 1795 tarihli Argoma Nahiyesi Naibi’ne yapılan şikâyetle Argoma Nahiyesi’ne bağlı Şehzadeler Vakfı’nın malikânesi olan Alacık Köyü’ne ait mahsule yabancı kimselerin el koymak istedikleri görülmektedir. Vakıf malına müdahale ettirilmemesi hususunda hüküm verilmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 19, s. 57/1).

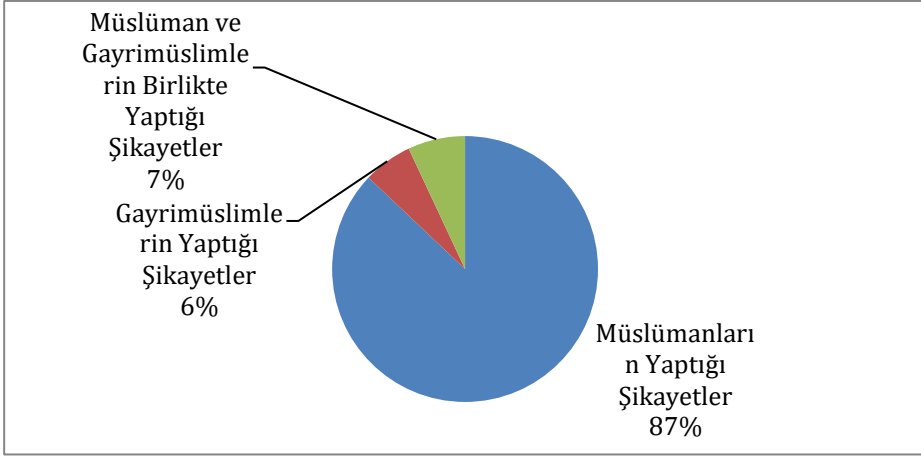
mültezimlerin haksız vergi talepleri karşısında reyanın ezilmesi noktasında, bu yöndeki şikâyetler İstanbul’a yoğunlukla bildirilmiştir. 19. yüzyıla böyle bir ortamda girilmesi taşrada denetimlerin yapılmasını zorlaştırmış ve neticede halk tekâlif-i şakkâ türü vergiler altında ezilmiştir. Osmanlı ekonomik sistemi içinde yer bulmuş şer’i ve örfi hukuka uymayan bu vergilerin talep edilmesi hususunda birçok şikâyetin bu döneme ait ahkâm defterlerinde sıkça rastlanılması tesadüf değildir.

⁶Avarız: Osmanlı maliyesinde olağandışı ve düzensiz vergiler “Avarız-ı divaniye”, tekâlif-i örfiyye” veya kısaca “avarız” adı altında toplanmıştır. Nüzul, sürsat ve iştira gibi aynı alınan türleri bulunmaktadır. Avarız vergileri avarız hane denilen birimler üzerine düzenlenirdi. Bu düzenleme 3-10 gerçek hane arasında değişmekteydi (Tabakoğlu, 1985, s.153-154).

⁷Resm-i Raiyyet: Miri toprak üzerine tasarrufta bulunan raiyyet (çiftçi) köylüsünün toprağı işlemek karşılığında ödedikleri vergidir (Akdağ, 1995, s.36).

İncelenen süreçte Amasya Kazâsı'na ait vergi ile ilgili şikâyetlerin dini dağılımı, üzerinde durulması gereken başka bir meseledir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti hem Müslüman hem de gayrimüslim halkın iç içe yaşadığı bir coğrafyada doğmuş ve bu coğrafyada gelişimini sürdürmüştür. Osmanlı toplumundaki hiçbir unsur dışlanmamış, aksine insanlar sosyal hayatın her alanında bir arada yaşamayı sürdürmüşlerdir. Defterlerde çoğu zaman Müslüman ve gayrimüslimler bireysel olarak şikâyette bulunmuşlarsa da her iki milletin yaşadıkları problemi çözmek için birleşerek şikâyette buldukları da görülmektedir. Devlet, şikâyet sistemi içerisinde halkını Müslüman ve gayrimüslim olarak ayırt etmeden sıkıntılarını dinlemiş ve bu sıkıntılara çözüm üretmiştir. Aşağıdaki grafikte vergi meselelerinin dini dağılımı görülmektedir.

Grafik 2. Vergi Meselelerinin Dini Dağılımı

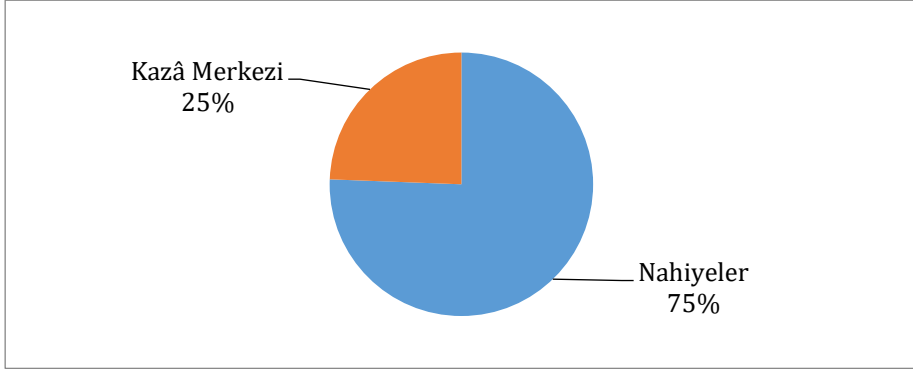
Hükümlerde vergi yükümlülüklerini yerine getirmek istemeyen kişilerin şikâyetleri de bulunmaktadır. Mesela 1743 tarihli Sivas Valisi ve Amasya Kadılarına yazılan hükümde Amasya Kazâsı'na bağlı Ziyere Köyü ahalisinin imdad-ı seferiye ve hazeriye vergilerinden muaf olduklarını söyleyerek vergi ödemek istemedikleri görülmektedir. Hükümde Ziyere Köyü'nün elinde bu vergileri ödemelerini gerektirmeyen bir muafiyet belgesinin olup olmadığına bakılması ve buna göre işlem yapılması istenmektedir

(Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 1, s.31/4).

Yine 1751 tarihli Amasya Sancağı Mutasarrıfı ve Amasya Kadısı'na yazılan hükümde Amasya Kazâsı'nda bulunan Köyceğiz Mahallesi sakinlerinden bazıları sadât ve sipah oluklarını söyleyerek avarız ve imdâd-ı hazeriye vergilerini ödemek istememektedirler (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 4, s.360/4). Bundan başka 1781 tarihli Amasya Sancağı Mutasarrıfı ve Amasya Kadısı'na yazılan başka bir hükümde ise Argoma Nahiyesi'ne bağlı Hamsomi Köyü'nde Seyyid Mehmet, Seyyid Mustafa, Ömer ve diğer Mehmet isimli kişilerin ödemeleri gereken miri cebelü bedeliyesini ödememekte ısrar ettikleri dile getirilmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 16, s.163/1). Her iki hükümde de vergi mükellefi kişilerden ödemedikleri vergilerin kanuna uygun olarak tahsil edilmesi istenmiştir.

1742-1908 yılları arasında vergi ile ilgili şikâyetlerin yerleşim birimlerine göre dağılımı da incelemeye tabi tutulmuştur. Bu süreçte şikâyetlerin dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 3. Amasya Kazâsı'nda Vergi Meselelerinin Yerleşim Yerlerine Göre Dağılımı

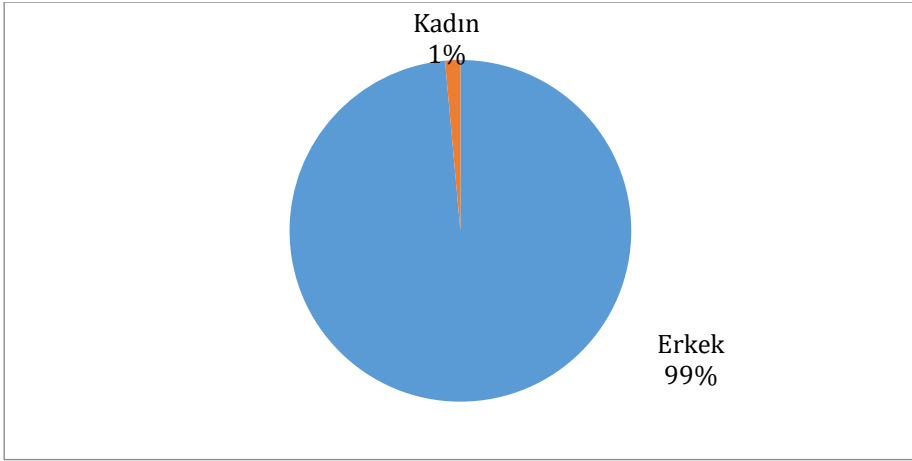
İncelenen hükümlerde vergisini ödeyen yükümlülerden fazla vergi talebinde bulunduğu da görülmektedir. Mesela 1763 tarihli bir hükümde Ezine Pazarı'nda bulunan Şeyh Sadettin Zaviyesi zaviyedarları olan Hacı Süleyman ve Ali ödemeleri gereken avarızhane ve hazeriye gibi vergileri ödedikleri halde;

Amasya Sancağı mutasarrıfları *zaviye teftişi* adı altında fazladan para talep etmişlerdir. Hükümde zaviyedardan fazla vergi talebinde bulunulmasının men edilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 10, s.38/1).

Yine 1768 tarihli başka bir hükümde ise Amasya'da ikamet eden gayrimüslimlerin şikâyetinde, her sene mart ve haziran aylarında ödedikleri ispenç vergisini ödedikleri halde mutasarrıfları tarafından tekrar zamlı olarak resm-i ispenç⁸ talep edildiğini söylemişlerdir. Hükümde fazla vergi talebinin men edilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 12, s.240/2).

Osmanlı toplumunda kişiler arasında cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin sıkıntılar dinlenilmiş ve bu sıkıntıların giderilmesi, haksızlıkların men edilmesi için çözümler üretilmiştir. İncelenilen dönemde vergi ile ilgili yapılan şikâyetlerin cinsiyete göre dağılımı şu şekilde tespit edilmiş ve oransal olarak aşağıdaki grafikte verilmiştir.

Grafik 4. Amasya Kazâsı'nda Vergi Meselelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

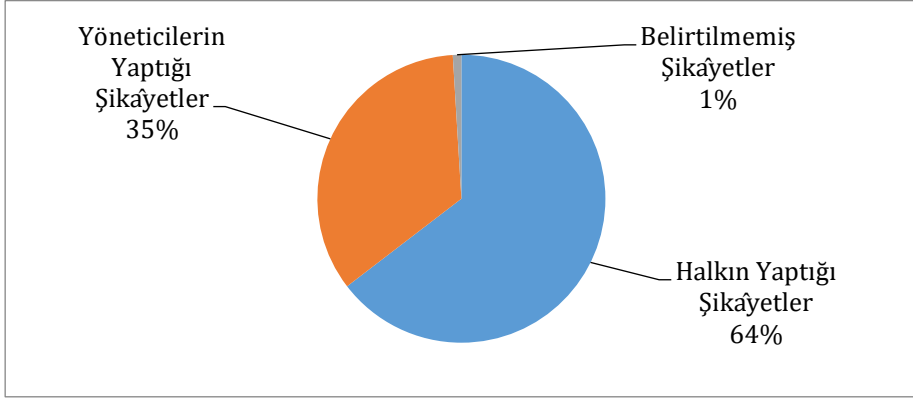

⁸Resm-i İспенç: Müslüman ve gayrimüslim reayanın çift vergisi yerine ödediği vergidir. Devlete hizmette bulunan gayrimüslim tebaadan alınmamıştır (Saydam, 2017, s. 376).

Grafik incelendiği zaman vergiler hususunda erkeklerin şikâyetlerinin %99luk oran ile bariz bir fark ortaya koyduğu görülmektedir. Kadınlara ait şikâyetler ise toplam şikâyetin %1ine denk gelmektedir. Vergi meselelerinde kadınların şikâyet oranının oldukça düşük seviyelerde kalmış olması, kadınların ekonomik hayatta erkeklere nazaran daha az bulduklarını düşündürmektedir.

İncelenen dönem içerisinde hem halkın, hem de yöneticilerin vergilerle ilgili şikâyetlerine rastlanılmıştır. Halk tarafından yapılan şikâyetler genellikle yöneticilerin halktan fazla vergi talep etmeleriyle alakalıdır. Yöneticilerin vergi konulu şikâyetlerinin ana teması ise vergi ödemesi gereken kişilerin çeşitli sebeplerle bu yükümlülüklerini yerine getirmek istememelerinden kaynaklanmaktadır. Hükümlerde halkın ve yöneticilerin yaptıkları şikâyetlerin sayısal dağılımı aşağıdaki grafikte görülmektedir.

Grafik 5. Amasya Kazası'nda Halkın ve Yöneticilerin Vergilere Dair Yaptığı Şikâyetlerin Dağılımı

Vergi konularıyla ilgili en çok şikâyetin %64lük oranla halk tarafından yapıldığı görülmektedir. Yöneticilerin yapmış oldukları şikâyetler toplam şikâyetin %35ine tekabül etmektedir. Hükümlerdeki 2 şikâyetin kim ya da kimler tarafından yapıldığı tam olarak belirtilmemiştir. Bu şikâyetler, toplam şikâyetin %1ine denk gelmektedir.

Osmanlı Devleti'nin halktan aldığı vergiler şer'i ve örfi vergiler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Örfi veya şer'i adı altında alınan bu vergiler ahkâm defterlerinde birçok kez şikâyetlere

konu olmuştur. İncelenen dönemde Amasya Kazâsı'na ait hükümlerde vergilere ilişkin şikâyetlerin sayısı ve vergi türleri aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo. 1 Amasya Kazâsı'nda Şikâyetlere Konu Olan Vergilerin Sayısal Dağılımı

Şer'i Vergiler	Geçtiği Hüküm Sayısı	Örf-i Vergiler	Geçtiği Hüküm Sayısı	Teamülde Olmayan Vergiler	Geçtiği Hüküm Sayısı
Öşür(Âşar) ⁹	73	Bac ¹⁰	2		
Resm-i Çift ¹²	50	Cürm-i Cinayet ¹³	6	Tekâlif-	
Resm-i İспенç ¹⁴	9	Resm-i Arûsiye ¹⁵	35	iŞakkâ ¹¹	23
Resm-i Bennak ¹⁶	9	Resm-i Ceviz ¹⁷	2		

⁹Öşür(Âşar): Zirai ürün vergisi. Köylünün tarımsal faaliyetlerden elde ettiği ürünün, kanunnameye ve bölgesine göre, yarısı ile onda biri arasında değişen bir bölümü olarak geçirilen devlet hissesini, maliyenin kendisi veya dirlik, iltizam ve öteki suretle bu hisseyi alma hakkı verdiği kişiler aynen veya bedelini çiftçiden alırdı. Ürünün en az onda biri olan bu hisseye öşür=onda bir denilmektedir(Akdağ, 1995, s.193).

¹⁰Bac: Pazar ve panayırlarda satışı yapılan her türlü mal ve eşyadan alınan %20'lik vergidir. İlk olarak Osman Bey zamanında alınmaya başlanmıştır(Saydam, 2017,s. 379).

¹¹ Tekâlif-i Şakkâ: Örfi ve şer'i hukuka uygun olmayan; ayrıca savaş gibi zorunlu durumlar oluşmadan belirli bir düzen olmadan reyâdan toplanan haksız ve adaletsiz vergilerdir(Kazıcı, 1986, s.290).

¹²Resm-i Çift: Arazi vergisidir. En az bir çiftlik miktarındaki araziye ziraat eden köylüden senede bir defa olmak üzere buldukları eyalete göre on akçeden elli akçeye kadar değişen miktarlarda alınırdı (Sertoğlu, 2015, s.115).

¹³Cürm-i Cinayet: İşlenen suç karşılığında alınan para cezası olup; suçu işleyen kişinin maddi durumuna göre değişen miktarlarda alınan vergidir(Saydam, 2017, s 378).

¹⁴Resm-i İспенç: Müslüman ve gayrimüslim reyanın çift vergisi yerine ödediği vergidir. Devlete hizmette buluna gayrimüslim tebaadan alınmamıştır (Saydam, 2017,s.376).

¹⁵Resm-i Arusiye: Gayrimüslim reyanın ödediği evlenme vergisidir. Ala, Evsad, Edna sınıflarına ayrılmıştır. Bazı zamanlarda kız ve dul diye ayrılarak toplanan arusiye vergisi bazen de bu ayırım yapılmadan herkesten alınmıştır (Ercan, 1991, s.371-392).

¹⁶Resm-i Bennak: Yarım çift(nim-çift) miri araziye tasarruf eden köylü ailesinin reisinin ödediği vergidir (Saydam, 2017, s. 375).

¹⁷Resm-i Ceviz: Öşür türü vergidir (Tabakoğlu, 2007, s. 582-584).

Resm-i Ağnâm ¹⁸	2	Bad-ı heva ¹⁹	32
Resm-i Ra'iyet ²⁰	21	Miri CebelüBedeliyesi ²¹	1
Resm-i Ganem(Ağnâm) ²²	1	Resm-i Asiyab ²³	4
Resm-i Haraç ²⁴	1	Resm-i Meyva ²⁵	14
Resm-i Mücerred ²⁶	2	Resm-i Bağ ve Bağçe ²⁷	8
Caba Bennak ²⁸	13	Resm-i Tapu-yu Zemin ²⁹	24
		Resm-i Küvvare (Kovan) ³⁰	10
		Resm-i Kendir ³¹	1

¹⁸Resm-i Ağnam: Hayvan vergisi (Ercan, 1991, s.371-392)

¹⁹Bad'ı Heva: Şer'i hükümler ya da devletin zorunlu tutmadığı, fakat padişahın arzusu ve iradesiyle toplanan vergiler olup, resm-i arus, cürm-i cinayet, tapu vergisi, tütün vergisi, resm-i deştbani, resm-i asiyab türü vergileri içine alan vergiler toplamına verilen genel addır (Saydam, 2017, s. 378).

²⁰Resm-i Ra'iyet: Miri toprak üzerine tasarrufta bulunan raiyyet(çiftçi) köylüsünün toprağı işlemek karşılığında ödedikleri vergi (Akdağ, 1995 s.36).

²¹ Miri Cebelü Bedeliyesi: Tımarlı sipahi geliri karşılığında cebelüyü(tam teçhizatlı atlı asker) hazır bulundurmak zorundaydı. Cebelüyü hazır bulunduramayan sipahiden cebelü bedeliyesi adı altında alınan vergidir (Emecen, 1993, s. 188-189)

²²Resm-i Gânem(Ağnam): Hayvan vergisi (Ercan, 1991, s.371-392)

²³Resm-i Asiyab: Maktu olarak toplanan değirmen vergisidir (Ercan, 1991, s. 371-392).

²⁴Resm-i Haraç: Haraci araziden elde edilen ziraat ürünleri ve meyvelerden arazinin verimliliğine göre 1/10'dan 1/2'ye kadar değişen miktarlarda alınan vergidir (Saydam, 2017, s. 376).

²⁵Resm-i Meyva: Toprak ürünlerinden alınan öşür türü vergidir (Tabakoğlu, 2007, s. 582-584)

²⁶Resm-i Mücerred: Babasıyla birlikte yaşayan, sakatlığı ya da hastalığı olmayan erkeklerden alınan vergidir (Saydam, 2017, s. 376).

²⁷Resm-i Bağ ve Bağçe: Resm-i bağ, devletin topraklarında bulunan bağlardan bölgelere göre %10'dan %50'ye kadar değişen miktarlarda alınan vergidir. Resm-i bağçe ise meyve bahçelerinden "bahçe hasılının öşrü" diye alınan vergidir (Kazıcı, 2014, s.116-118).

²⁸ Caba Bennak: Tasarrufunda hiç arazi bulunmayan evli çiftçiye denir. Dokuz akçe vergi öderler(Saydam, 2017, s.376).

²⁹Resm-i Tapuyu Zemin: Miri arazinin köylüye tahsisinde alınan vergidir (Saydam, 2017, s.378).

³⁰Resm-i Kovan(Küvvare): Toprak ürünlerinden alınan öşür türü vergidir (Tabakoğlu, 2007: 582-584). Bal vergisi (Ercan, 1991, s. 371-392)

Resm-i Bostan ³²	5
Avarızhane ³³	34
İmdâd-ı Hazeriye ve Seferiye ³⁴	29
Deştbanî ³⁵	23

2.1. Halkın Vergilere Dair Şikâyetleri

İncelenen dönemde halkın vergilere dair şikâyetlerini içeren 135 hüküm bulunmakta ve bu hükümler toplam şikâyetin %64'ünü oluşturmaktadır. Halkın yaptığı şikâyetlerde zaim, sipahi veya mültezimlerin halktan fazla vergi talep ettikleri, haksız vergi talebinde buldukları, tekâlif-i şakka türü vergileri istedikleri görülmektedir. Ayrıca şikâyetlerde vakıf gelirlerine müdahale edilmesi ile toprak sahibi kişilerin toprağını işlemekten elde ettiği mahsul ve vergi ile toprağına el koyma gibi konular bulunmaktadır.

Hükümlerde halktan zorla vergi alan, halkın mahsul ve vergisine usulsüz müdahale eden bir kesimin varlığı görülmektedir. Ayan, cebabire³⁶ ve müteğallibe³⁷ gibi sıfatlarla anılan bu kimselerin, halka çeşitli zorlama ve baskı usulleriyle

³¹Resm-i Kendir: Toprak ürünlerinden alınan öşür türü vergidir (Tabakoğlu, 2007, s. 582-584)

³²Resm-i Bostan: Satılık olarak üretilen kavun, karpuz, salatalık gibi ürünlerden %10'dan %50'ye kadar alınan vergidir (Kazıcı, 2014, s.119)

³³Avarızhane: Osmanlı maliyesinde olağandışı ve düzensiz vergiler "Avarız-ı divaniye", tekâlif-i örfiyye" veya kısaca "avarız" adı altında toplanmıştır. Nüzul, sürsat ve iştira gibi aynı alınan türleri bulunmaktadır. Avarız vergileri avarız hanesi denen birimler üzerine düzenlenirdi. Bu düzenleme 3-10 gerçek hane arasında değişmekteydi (Tabakoğlu, 1985, s. 153-154). Ayrıca bakınız; (Pakalın, 1983, s.112-114).

³⁴İmdâd-ı Hazeriye ve Seferiye: 1699 yılı sonrasında büyük savaşların bitişiyle birlikte ortaya çıkan olağandışı vergilerdendir (Tabakoğlu, 1985, s.154). XVIII. yüzyıldan itibaren "imdadı seferiye" ve "imdadı hazeriye" diye ikiye ayrılarak düzenli vergiler haline almıştır. Sefer ve harp zamanlarında toplanan Avarız türü bu vergiler, daha sonraları beylerbeyi ve sancakbeyi gibi yüksek dereceli taşra görevlilerinin de gelirlerini teşkil etmiştir (Tabakoğlu, 2000, s. 221-222).

³⁵Deştbanî: Kır bekçiliği ve tarla güvenliği için alınan vergi (Tabakoğlu, 2007, s.582-584).

³⁶Cebabire: Cebrediciler, zorlayıcılar, zorbalar (Devellioğlu, 2010, s.143).

³⁷Müteğallibe: Zorba. (Akalın, vd, 2011, s.1737)

eziyet ettikleri arşiv vesikalarında görülmektedir. Mesela 1754 tarihli Sivas Valisi'ne ve Amasya ve () kadılarına yazılan hükümde Amasya'da ikâmet eden Hasan, İsmail ve isimleri yazılmamış iki kişi tarafından yapılan şikâyette ödemeleri gereken vergileri ödedikleri halde köy sipahilerinin, iskân tehdidiyle fazladan vergi talebinde bulunduğunu söylemişler ve bu durumun menedilmesini istemişlerdir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA],DVNS. AHK. SS, d. 5, s.239/3).

Halkın yaptığı şikâyetlerde vergisini ödeyen vergi mükelleflerinden çeşitli sebeplerle fazladan vergi talep edildiği de görülmektedir. Mesela 1784 tarihli Amasya Kadısı'na yazılan hükümde Argoma Nahiyesi'ne bağlı Akviran Köyü'nde ikâmet eden İbrahim'in köy sipahisi Osman'a ödemesi gereken kovan vergilerini ödediği halde, sipahinin "*bizzat ben öşür alurum*" diye İbrahim'e baskı yaptığı görülmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA],DVNS. AHK. SS, d. 17. s.150/2). Hükümde sipahinin köylüye yaptığı baskının menedilmesi istenmiştir.

Fazladan vergi talebi hakkındaki 1750 tarihli Amasya ve () kadılarına yazılan hükümde; başta öşür olmak üzere ödemeleri gereken vergileri subaşlarına ödedikleri halde kadı ve bazı örfi yöneticiler tarafından Amasya Kazâsı'na bağlı Saz Köyü ahalisine onar, on beşer ve yirmişer arusiye vergilerinin zorla alınması suretiyle zulmedildiği belirtilmiş ve bu durumun menedilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA],DVNS. AHK. SS, d. 4, s. 257/3).

İncelenen dönemde halkın vergi ile ilgili şikâyet ettiği diğer bir husus Osmanlı Devleti içerisinde sosyal kurumlar olan cami, mektep, medrese, imaret, sebil, yol ve köprü gibi yapıların imarı ile bunların hizmetlerinin sürdürülmesini sağlayan vakıf kurumlarının gelirlerine müdahale edilerek görevlilerden uygunsuz vergi talep edilmesi gelmektedir. Mesela 1762 tarihli Amasya Kadısı'na yazılan hükümde (...) Ali Paşa Cami Vakfı'nın mütevellisi Mehmet, Mirza Mehmet ile Amasya Kazâsı'na bağlı Ortaköy, Som ve Sarı Alan Köyleri ahalisinin şikâyetinde; Amasya ayanları ve sancak sahipleri kendilerinden tekâlif-i şakka adı altında fazladan vergi talep ettiklerini söylemişlerdir. Hükümde fazladan vergi talebinin menedilmesi istenmektedir (Devlet

Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 9, s. 218/2).

Amasya Kazâsı'na ait hükümlerde halkın yaptığı vergi şikâyetlerinde rastlanılan diğer bir konu ise vergi ödemek ile mükellef olmayan kimselerden vergi talep edilmesidir. Bu tür şikâyetlerde genellikle halkın emlak ve arazisi olmadığı halde avarız haneye dâhil edilmesi istenerek çeşitli baskı ve zorlamalara maruz kaldıkları görülmektedir. Mesela 1746 tarihli Amasya Kadısı'na yazılan hükümde Şeyh Abdullah ve Salih avarız haneye bağlı emlak ve arazileri olmadığı halde isimleri belirtilmemiş fakat kötü niyetli birtakım kimselerin zorlamaları ve baskısı ile avarız vergisine dâhil edilmek istendiği görülmektedir. Hükümde bu durumun menedilerek Şeyh Abdullah ve Salih'ten avarız vergisinin alınmaması istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 2, s. 345/2).

İncelenen dönemde haksız vergi talebi ile ilgili şikâyetler yalnızca Müslüman ahaliden gelmemektedir. Mesela Amasya Sancağı Mutasarrıfı'na ve Amasya Kadısı'na yazılan 1747 tarihli hükümde Amasya'da sakin gayrimüslimlerden Andon, Aleksa, Nehabet, Avakim, David, Mahâlis, Serkis ve Asvadir avarız vergilerini ödedikleri halde, kendilerinden şehir kethüdası ve isimleri belirtilmeyen bazı kimseler tarafından *dellâliye masrafı*³⁸ adı altında fazladan para istenildiğini söylemişlerdir. Hükümde gayrimüslimlerden haksız yere istenilen dellâliye masrafının alınmaması ve şehir kethüdası ile isimleri belirtilmeyen kimselerin yaptıkları haksız işlemlerin derhal menedilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 3, s. 12/3).

Halkın yaptığı şikâyet konularından bir diğeri de tekâlif-i şakka türü vergilerin istenmesidir. Tekâlif-i şakka vergileri hükümlere çoğu zaman vergisini ödeyen yükümlülerden tekrar vergi isteme ile genellikle emlak ve arazisi olmayan halktan avarız haneye dâhil

³⁸Dellaliye: Dellala ödenen dellalık parasıdır. Dellallar padişah fermanını halka duyururlardı. Ticari alanda faaliyet gösteren dellallar emlak dellalı, bedesten dellalı, at pazarı dellalı, esirci dellalı, balıkhane dellalı gibi isimler alırlardı (Ünal, 2011, s.190).

edilmek istenmeleri şeklinde konu olmuştur. Mesela 1805 tarihli Amasya Kadısı'na yazılan hükümde Sultan Bayezid Han Zaviyesi'nin imamı Ahmet oğlu Hafız Seyyid Mustafa, Hafız Seyyid Abdullah ve (...) Hafız Seyyid Sadullah hizmetlerini gereği gibi yerine getirdikleri halde örfi idareciler tarafından tekâlif-i şakka adı altında baskı gördüklerini söylemişlerdir. Hükümde bu durumun menedilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 22, s.60/1).

Halktan usulsüz şekilde tekâlif-i şakka namıyla vergi istendiğine dair 1812 tarihli Amasya Kazâsı Naibi'ne yazılan başka bir hükümde, Amasya'da sakin Mehmet Halife ve Hacı Osman'ın resm-i raiyyet ödememeleri gerekirken maliye görevlileri ve örfi idareciler tarafından kendilerine baskı yapıldığını söylemişlerdir. Baskının menedilmesi ve tekâlif-i şakkâ türü bu verginin alınmaması hususunda hüküm yazılmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 23, s.230/1).

İncelenen dönemde halkın vergilere dair şikâyetlerinin genel anlamda haksız yere vergi istenmesi, fazladan talep edilen vergiler, mahsul ve vergilere müdahale edilmesi ile alakalı olduğu anlaşılmaktadır. Halk, şikâyet mekanizması sayesinde uğradığı haksız ve hukuksuz durumları Divan-ı Hümayun'a bildirerek burada şikâyetlerinin çözüme kavuşturulmasını istemiştir. Devlet de halkın bu isteklerine mümkün olduğunca cevap vererek sorunları çözme eğiliminde olmuş ve şikâyetleri yerel yöneticilere ulaştırarak mevcut meselelerin adalet ile çözülmesi için azami çaba sarf etmiştir.

2.2. Yöneticilerin Vergilere İlişkin Şikâyetleri

1742-1908 yılları arasında incelemeye tabi tutulan vergi ile ilgili meseleler sadece halkın yapmış olduğu şikâyetlerden oluşmamaktadır. İncelenen süreçte yönetici sınıfına mensup kimselerin de vergiler sebebiyle haksızlığa uğradıkları ve Divan-ı Hümayun'a şikâyette bulunarak haklarını aramaya çalıştıkları arşiv vesikalarına birçok kez yansımıştır. Sivas ahkâm defterlerinde konu ile ilgili hükümlerden 72si yöneticiler tarafından yapılan şikâyetleri içermekte olup, vergi ile ilgili toplam şikâyetin %35ini oluşturmaktadır. Şikâyetlerde ödenmesi gereken vergilerin ödenmemesi, tımar, zeamet ve malikâne

gelirlerine müdahale ve tarlalardan elde edilen ürünlerin pazarlara nakledilmesi hususunda yaşanan problemler gibi konular da bulunmaktadır.

Mesela 1751 tarihli Amasya Sancağı Mutasarrıfı ve Amasya Kadılarına yazılan bir hükümde; Amasya Kazâsı Mütessellimi Alâeddin'in şikâyeti görülmektedir. Amasya'da ikâmet eden (...)oğulları Ömer ve İbrahim ile bu kişilerin akrabaları olan Ahmet Çavuş ve oğlu Ömer, Bağı oğlu Seyyid Süleyman yükümlüsü oldukları avarız ve imdâd-ı seferiye vergilerini sadât ve sipahi olduklarını bahane ederek ödemek istememektedirler. Hükümde adı sayılan kişilerin avarız ve imdâd-ı seferiye yükümlüsü oldukları belirtilerek bu vergilerden hisselerine düşen miktarlarının kendilerinden alınması istenmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 4, s. 360/4).

1754 tarihli Amasya Sancağı Mutasarrıfı ve Amasya ve () kadılarına yazılan başka bir hükümde; Amasya Kazâsı'nda ikâmet eden halktan bazı kimselerin avarız ve imdâd-ı hazeriye ödemelerini gerektiren menzil, değirmen, emlak ve arazileri olduğu halde avarız ve imdâd-ı hazeriye vergilerini asker olduklarını bahane ederek ödemek istemedikleri görülmektedir. Hükümde bu kişilerden ödemeleri gereken vergilerin tahsil edilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 5, s. 272/2).

Yöneticilerin şikâyetlerini içeren diğer bir konu malikâne, zemet ve tımar vergi ve mahsulüne müdahaledir. Mesela 1795 tarihli Amasya Sancağı Mütessellimi ve Amasya Kadısı'na yazılan hükümde Mustafa ve Hüseyin sipahilerin tasarrufunda olan Geldigelen Nahiyesi'ne bağlı Gerser Köyü ve yine Geldigelen Nahiyesi'ne bağlı (...)oğlan köylerine, Argoma Nahiyesi'nde bulunan Haseki Köyü mutasarrıfı Ahmet oğlu Mustafa malikâne mahsulüne vergiye el koymak istemiştir. Hükümde malikâne mahsulüne müdahale ettirilmemesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 19, s. 75/2).

Hükümlerde tımar³⁹ topraklarının gelirlerine yapılan usulsüz müdahale ile tımar mahsulüne ve vergisine kanunsuz el koyma durumlarına da rastlanılmıştır. Mesela 1761 tarihinde Sivas Beylerbeyi'ne Amasya ve () kadılarına yazılan hükümde isimleri belirtilmeyen sipahilerin tasarrufunda olan Amasya Kazâsı'nda Argoma Nahiyesi'ne bağlı Kale Köyü'nün öşrüne ve vergisine Hoca Sultan Zaviyesi Vakfı'nın mütevellisi olan Es-Seyyid Ahmet Efendi, Kale Köyü'nün kendi vakıf arazisinin sınırları içinde olduğunu öne sürerek el koymak istemiştir. Mütevellinin ölümünden sonra oğlu Seyyid Abdullah da Kale Köyü'nün öşür ve vergisini aynı sebeple almak istemiştir. Hükümde bu durumun menedilmesi istenmiştir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 9, s.21/19).

Zeamet mahsul ve vergisine yapılan usulsüz müdahaleye bir örnek 1791 tarihli Geldigelen kadısına yazılan hükümde görülmektedir. Hükümde Geldigelen Nahiyesi'nde zeamet köyü Davut'un mutasarrıfı olan Halil Çelebi şikâyetinde zeamet köyü mahsul ve vergisine subaşı İsmail'in el koymak istediğini söylemiştir. Subaşı İsmail'in zeamet köyünün mahsul ve vergisine yaptığı usulsüz el koyma işleminin men edilmesi hususunda hüküm yazılmıştır (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA], DVNS. AHK. SS, d. 18, s.180/1).

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere Amasya Kazâsı'nda yalnızca halkın değil, yönetici sınıfa mensup kimselerin de vergiler konusunda farklı sebepler ile mağduriyet yaşadıkları anlaşılmaktadır. Devlet, halkın şikâyetlerinde olduğu gibi idareci sınıfa mensup kişilerin de sorunlarına mümkün olduğunca adalet ile yaklaşmış ve meselelerin çözülmesi için çaba sarf etmiştir.

Sonuç

Adaleti devlet yönetiminin merkezine koyan Osmanlı Devleti, yöneticilerin veya halkın yaşadığı her türlü adaletsiz uygulama

³⁹ Tımar: Miri arazinin (devlete ait olan araziler) belirli parçalarının yıllık gelirinin bir kısmının belirli bir hizmet karşılığında bir şahsa verilmesidir. Tımarlar gelirleri bakımından üç bölüme ayrılarak Has, Zeamet ve Tımar isimleri verilmiştir. Hasların gelirleri 100.000 akçeden fazladır. Zeametlerin gelirleri 20.000 akçe ile 100.000 akçe arasındadır. Tımar gelirleri, 20.000 akçenin altında olan topraklardır (Üçok, 1944, s. 82-85).

karşısında adaleti toplumsal hayatın her alanına yaymaya özen göstermiştir. Bu sebeple gündelik yaşamda meydana gelen şikâyetleri göz ardı etmeyerek gelen şikâyetlere azami ölçüde adalet ile çözüm üretmeye çalışmıştır. Amasya Kazâsı'nda yaşayan insanların vergiler hususunda yaşadıkları sorunlara bu minvalde yaklaşan devlet idarecileri, halk veya yönetici ayrımı gözetmeden meselelere adalet ile yaklaşmaya büyük özen göstermiştir.

İncelenen dönemde Amasya kazâ merkezi ve kazâyâ tabi nahiyelerden vergiler hususunda yapılan şikâyetlerin dini ve coğrafi dağılımları dikkate alındığında şikâyetlerin çoğunun Müslümanlar tarafından yapıldığı, coğrafi olarak ise Amasya Kazâsı'na tabi nahiyelerden kazâ merkezine nispeten çok daha fazla şikâyetin geldiği görülmüştür.

Çalışmada vergi meseleleri, halkın ve yöneticilerin yaptığı şikâyetler şeklinde de incelendiğinde şikâyetlerin çoğunun halk tarafından yapıldığı görülmüştür. Özellikle haksız vergi talepleri, vergiden muaf kimselerden usulsüz vergi alınmak istenmesi ve tekâlif-i şakka adıyla alınmak istenen kanun dışı vergiler en sık karşılaşılan konuların başında gelmektedir.

İncelenen dönemde vergiler hususunda yalnızca halkın değil yönetici sınıfa mensup kimselerin de çeşitli sebepler ile mağduriyet yaşadıkları görülmüştür. Yöneticilerin vergiler hususunda yaşadıkları sorunların başındaysa; vergi mükellefi olduğu halde vergi ödemek istemeyen kişiler ile tımar, zeamet, malikâne gelirlerine müdahale edilmesi ile vergi ödemek ile mükellef olan kimselerin çeşitli bahaneler öne sürerek vergilerini ödememeleri ve bu durumun yarattığı mağduriyetten müteşekkildir. Devletin, halkın şikâyetlerinde olduğu gibi yöneticilerin vergiler hususunda yaşadığı sorunları da adaletle çözmeye çalıştığı arşiv vesikalarından anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak; Sivas ahkâm defterlerinden elde edilen veriler ışığında 1742-1908 yılları arasında Amasya Kazâsı'nda yaşayan insanların vergiler hususunda yaşadıkları sorunlar ve devletin getirdiği çözümler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sosyal ekonomik ve siyasi durumun Amasya özelinde ne gibi şikâyetlere sebep olduğu görülmüştür. Bu şikâyetlerin

değerlendirilmesi ile hem Amasya şehir tarihine hem de Osmanlı tarihine bir nebze de olsa katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- Açıkkel, A. (2008). Rum Eyaleti, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 35, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 225-226.
- Akalın, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt 2, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Aydiner, M. (2007). Ragıp Paşa, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt.34, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 403-406.
- Başar, F. (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihâtı (1717-1730)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cevger, G. ve Kurt-Keçeci, S. (2019). Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerinde Amasya Kazâsı ile İlgili Kayıtlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi(Asead)*, 6,(4) , s. 149-159.
- Cevger, G. (2021). Amasya Sancağı'nda Avarız Vergisi Uygulamaları 1691-1798. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Asobid)*, Sayı.10, s. 217-235.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Emecen, F. (1993). Cebelü, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt. 7, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları. s. 188-189.
- Ercan, Y. (1991). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*,55(213), Türk Tarih Ankara: Kurumu Yayınları, s. 371-392.

- Gökbilgin, T. (1965). 15 ve 16. Asırda Eyalet-i Rum. *Vakıflar Dergisi*, 6, s. 51-61.
- Heyet, (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnalçık, H. (2022). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli, M. (1991). Arzuhal, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt. 3, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları. s. 447-448.
- Kazıcı, Z. (1986). Osmanlılarda Örfi Vergiler ve Bu Vergilerin Kaynağı Olan Örfi Hukuk. *İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, s. 285-310.
- Öztürk, S. (2000). "Kayseri ve Çevresinin Sosyo-Ekonomik Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Karaman Ahkâm Defterleri", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, 6-7 Nisan 2000-Kayseri Bildiriler, Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları. s. 401-414.
- Öztürk, S. (2001). "Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkâm Defterleri", (Ed. Kemal Çiçek), *PaxOttomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 611-639.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt.1. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 112-114.
- Pamuk, Ş. (2011). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saydam, A. (2017). *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sertoğlu, M. (2015). *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul: Kurtuba Kitap.

- Şahin, İ. ve Emecen, F. (1991). Amasya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt.3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s. 1-3.
- Tabakoğlu, A. (1985). *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2000). İmdadiyye, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi(DİA)*, Cilt. 22, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, s. 221-222.
- Tuğluca, M. (2016). *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi, Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterleri No: 1-36.
- Üçok, C. (1944). Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1), s. 73-95.
- Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

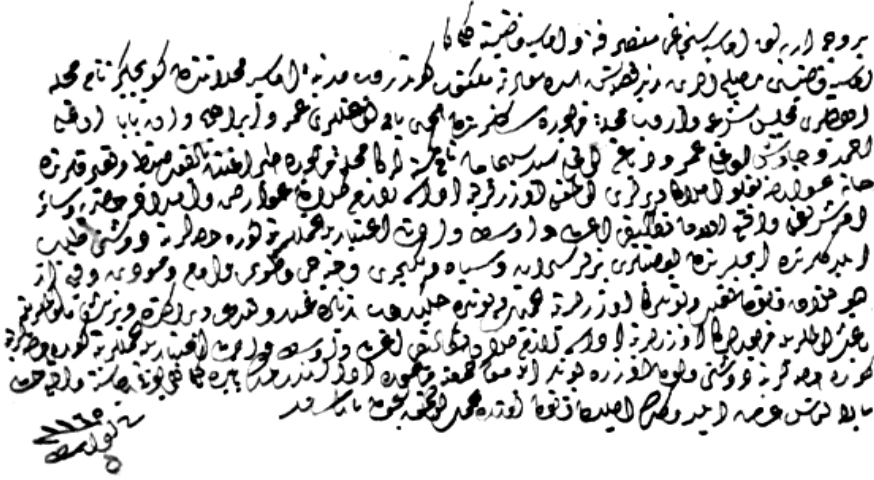
Halktan Fazladan Vergi İstenmesine Dair Şikayet Örneği (BOA, DVNS. AHK. d. 22, sayfa 27, hüküm 1)

Amasya Kadısına Hüküm ki

Bedros nâm zımî gelüb bunun Amasya Kazası toprağında bi'l-fi'il zabt ve tasarrufunda hâne-i avarıza bağlı tekâlîf alınmak icâb ider kadim-i re'ayâ emlâk ve yerleri olmayub tekâlîf talebiyle te'addi olunmak icâb etmez iken kazâ-i mezbûre ahâilileri zuhur ve ol emr'i şerifimle vârid olan tekâlîfden siz dahi bizimle ma'an hisse vir deyü te'addi ve ehl-i örf taifesi tarafından dahi bilâ emr'i şerif tekâlîf-i şakkâ talebiyle hilâf-ı kanun te'addiden hâli olmadukların ve bu bâbda dâvâsına muvafık fetevâ-yı şerife virüldüğün bildürüb mezbûrların hilâf-ı kanun ol veçhile zâhir olan müdahale ve taarruzları men' ve def' olunmak bâbında emr'i şerifim ricâ ve divan-ı hümâyûnumdan kanuna suâl olundukda bunun kazâ-i mezbûre toprağında bi'l-fi'il zabt ve tasarrufunda avarızhânesine bağlı tekâlîf alınmak icâb ider kadim-i re'ayâ emlâk ve yerleri yoğsa kazâ-i mezbûre ahâlisi taraflarından ol emr'i şerife ile vârid olan tekâlîfden siz dahi bizimle ma'an hisse vir deyü te'addi ve ehl'i örf ta'ifesinden dahi bilâ emr'i şerif tekâlîf-i şakkâ mütalebe olunmak hilâf-ı kanundur deyü tahrir olunmağla kanun üzere amel olunmak bâbında.

Fi Evahir-i Muharrem Sene 1220.

Yönetici Kimselerin Vergiler İle İlgili Şikayetine Dair Örnek (BOA, DVNS. AHK. d. 4, sayfa 360, hüküm 4)

The image shows a handwritten document in Ottoman Turkish, written in Rika script. The text is dense and covers most of the page. It appears to be a formal record or a petition, possibly related to the case mentioned in the text above. The handwriting is clear but somewhat cramped. There are some marginal notes and a signature at the bottom left.

Bervech-i Arpalık Amasya Sancağı Mutasarrıfına ve Amasya Kadısına Hüküm ki

118

Amasya Kazâsı Mütesellimi Alaaddin zîde kadrihû südde'i sa'adetime mektûb gönderüb medine-i Amasya mahallâtından Küpçeğiz nâm mahalle ahâlileri meclis-i şer'e varub mahalle-i mezbûre sakinlerinden(...) oğulları Ömer ve İbrahim ve Akbaba oğlu Ahmed ve Çavuş oğlu Ömer ve Bağı oğlu Seyyid Süleyman nâm kimesnelerin mahalle-i mezbûre toprağında bi'l-fi'il zabt ve tasarruflarında hâne-i avâriz bağılu emlâk ve yerleri olmağla üzerlerine edâsı lâzım gelen avâriz ve imdâd-ı hazeriye ve sa'ir emr'i şerifimle vâki olan tekâlif ala ve evsat ve edna itibariyle tahammüllerine göre hisselerine düşeni talep eylediklerinde içlerinden bazıları bizler sadât ve sipâh ve yeniçeri ve cebeci ve topçu ve (...) üzere deyü hilâf-ı kanun ta'allül ve bunların üzerlerine tahmil ve bundan alıvirülüb ziyâde gadr ve te'addi ve perakende ve perişan olmalarına bâ'is olmalarıyla mezbûrların üzerlerine edâsı lâzım gelen tekâlifi ala ve evsat ve edna itibariyle tahammüllerine göre hisselerine düşeni kanun üzere bunlar ile ma'an (...) mezbûrlardan edâ ittürülmek bâbında hükm'i hümayûnum ricâsına vâki hâli bila iltimas arz eyledigin ecilden kanun üzere amel olunmak için yazılmışdır.

Fi Evasıt-ı Ramazan Sene 1165.